

Denní rytmus místa: příklad vysokoškolského areálu Albertov

V době vysoké každodenní mobility obyvatel se musíme ptát, zda nám statistiky o počtu rezidentů a jejich struktuře stačí k poznání jednotlivých městských lokalit. Vezměme si příklad pražského Václavského náměstí. Ve srovnání s jinými lokalitami zde trvale bydlí jen málo obyvatel. Ve skutečnosti je však náměstí pulzujícím místem, kde se po celý den pohybují tisíce lidí. Článek ukazuje jedinečný pohled na každodenní fungování území, které nemá trvalé obyvatele, přesto však žije svým každodenním životem – vysokoškolského areálu na okraji pražského centra – Albertova. Vychází z konceptu denního rytmu, který hodnotí krátkodobé proměny lokalit a jejich funkci pomocí detailního sledování pohybu a aktivit uživatelů. Nabízí alternativní pohled na poznávání „dobře známých“ míst každodenního života (domov, škola aj.).

Každodenní proměny lokalit: uživatelé a rytmus místa

Denní mobilita obyvatel dnes významně ovlivňuje podobu města. V důsledku různých forem každodenního pohybu, mezi které patří například dojíždka do zaměstnání a školy, k lékaři či za nákupy a které jsou uskutečňovány s odlišnou pravidelností a v různých denních dobách, není v žádném okamžiku vzorec prostorového využití města stejný. Mapy zobrazující strukturu obyvatel podle místa jejich trvalého bydliště představují statický model socio-prostorového uspořádání města, které odpovídá spíše jen noční době, kdy je většina lidí doma. Z toho důvodu přestávají být statistiky obyvatel podle bydliště pro chápání fungování města, jeho plánování a řízení dostačující, a je proto třeba hledat alternativy. Město je dynamický systém, rozložení obyvatel se zásadně liší mezi dnem a nocí (Burcin a kol. 2008), ale v podstatě se mění každým okamžikem.

Rytmus místa hodnotí krátkodobé proměny přítomného obyvatelstva dané lokality, jeho počtu, struktury, chování a aktivit. Hledá události, které se pravidelně

opakují v řádu hodiny, dne, týdne či roku. Vedle časových proměn odkazuje také na jedinečnou atmosféru místa, která vzniká právě specifickou kombinací dílčích rytmů v lokalitě. Rytmů existuje celá řada a zdaleka se neomezují pouze na lidi a jejich aktivity, ale zahrnují i neživé objekty (např. semafor), rovněž nejsou jen vizuálními úkazy, ale týkají se i zvuků či vůní (Allen 1999). Denní rytmus, na který se v článku zaměřujeme, se vztahuje k událostem, které se objevují během dne a do jisté míry se den za dnem opakují (Pospíšilová 2012). Všimáme si, jak vypadá lokalita ráno, kdy lidé chodí do práce, v poledne či večer, když se setmí.

Jak denní rytmus lokalit vzniká? Z dosavadních výzkumů vyplývá, že důležitou roli hraje funkční specializace lokalit (Goodchild, Janelle 1983, Pospíšilová 2012). Jiný denní rytmus má rezidenční lokalita, z které lidé přes den odjíždějí, a jiný naopak lokalita s pracovní nebo obchodní funkcí. Konkrétní časové proměny jsou pak výsledkem působení tzv. rytmizátorů, struktur, které svým časovým ukotvením vytvářejí rytmy každodenního života i rytmy lokalit (Muli-

ček a kol. 2010). Příkladem rytmizátorů je doba školního vyučování, otevírací doba obchodů nebo jízdní řády autobusů. Denní rytmus lokalit, kde se nachází škola, je proto charakteristický vysokým počtem studentů v dopoledních hodinách. Tito studenti zároveň nemohou v době výuky navštívit hřiště v jiné lokalitě, ale mohou tak učinit po skončení vyučování, proto rytmizátor školní docházky neovlivňuje pouze danou lokalitu, ale i lokality jiné. Rytmizátory mají různé velký společenský a územní dosah, jsou vytvářeny přírodně nebo společensky (srovnej např. pracovní dobu se střídáním dne a noci) a jejich prostřednictvím je časově propojeno celé město (Muliček a kol. 2011). Denní rytmus jedné lokality je proto třeba chápat v kontextu města a v podstatě i celého světa.

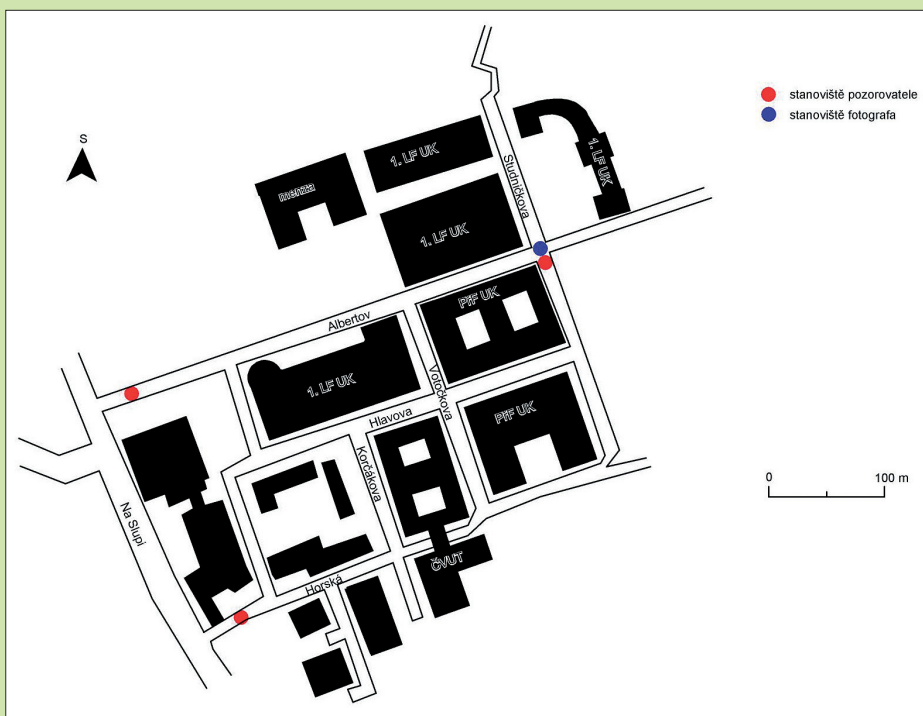
Člověk jako jedinec však také hraje roli. Rytmizátory nemají determinující charakter a lidé se jim nemusí vždy přizpůsobovat. Mnoho rytmů si také člověk vytváří sám na základě životního stylu, hodnot nebo potřeb, a proto je i denní rytmus lokality ovlivněn faktory na straně jednotlivce.

V tradiční terminologii časoprostorové geografie se rytmizátory dají chápat jako tzv. omezení daná autoritou. Pozice jednotlivce v rámci sociálních sítí (sociální status) může být různě silná, s různými schopnostmi některá omezení překonávat nebo se jim přizpůsobovat. To lze dobře ukázat na příkladu školy jako jednoho z nejvýraznějších městských rytmizátorů.

Denní rytmus Albertova: metodika výzkumu

Existuje mnoho způsobů, jak denní rytmus sledovat. Metodika vychází z cílů výzkumu, které mohou být zaměřeny na proměny počtu obyvatel, jejich struktury, aktivit, sociálních interakcí, působení rytmizátorů apod. My jsme se při sledování denního rytmu Albertova zaměřili na příchody a odchody uživatelů lokality, jejich přibližný věk, pohlaví a aktivity, které v místě vykonávají. Denní rytmus hodnotíme v kontextu místních rytmizátorů.

Výzkum probíhal dne 29. října 2013, což byl běžný všední den (úterý) v semestru, od 6 do 20 hodin a účastnilo se ho celkem 11 pozorovatelů. Po celý den bylo zataženo a v dopoledních hodinách přšelo. Teplota

Obr. 1: Mapa areálu Albertov se zakreslenými stanovišti pozorovatelů a fotografa
Zdroj: vlastní zpracování

GEOGRAFIE A ŠKOLA

se pohybovala kolem 10 °C. Svítalo kolem sedmé hodiny a setmělo se kolem hodiny sedmnácté. Pro komplexnější vyjádření denního rytmu bylo využito kombinace několika metod: nezúčastněného strukturovaného pozorování chodců a dopravních prostředků, tvorby strukturovaných terénních poznámek, fotografií a videorozhovorů a analýzy vybraných rytmizátorů (otevírací doby obchodů, rozvrhů, jízdních řádů tramvají).

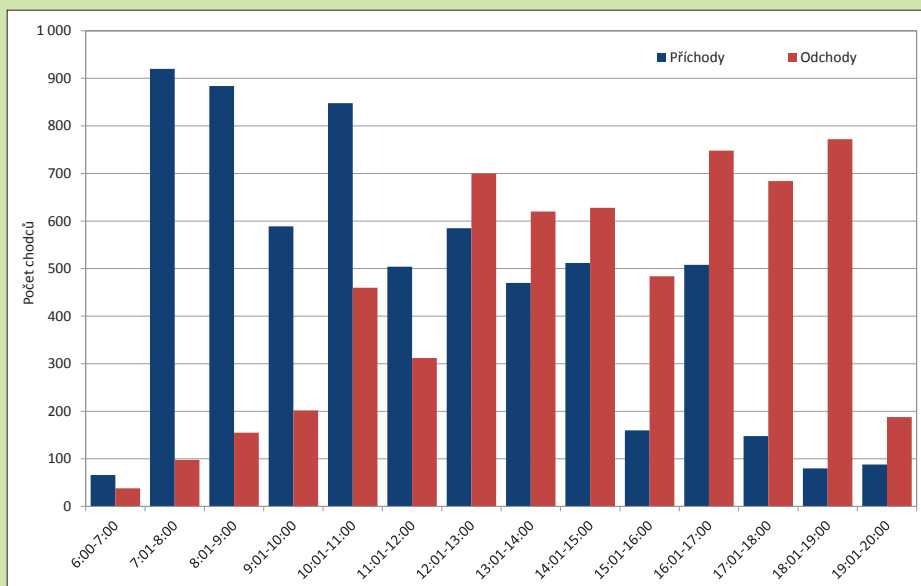
Nezúčastněné pozorování mělo za úkol zachytit příchody/příjezdy a odchody/odjezdy do/z areálu Albertova v každou hodinu. Tři stanoviště pozorovatelů (8 osob) ukazuje obrázek 1. Po celou hodinu bylo pozorování uskutečňováno v době mezi sedmou a desátou a dvanáctou a čtrnáctou hodinou. Tyto časy byly určeny na základě studia rozvrhů výuky v budovách a předpokladu vyšší návštěvnosti lokality. Ve zbývajících hodinách probíhalo pozorování první čtvrt hodinu v hodině a pozorované hodnoty byly vynásobeny čtyřmi. Do připravených formulářů byly zaznamenávány příchody a odchody lidí podle odhadovaného věku (4 kategorie: děti – méně než 15 let, studenti – 16 až 26 let, dospělí – 27 až 60 let a důchodci – nad 60 let) a pohlaví, dále příjezdy a odjezdy automobilů (osobní a nákladní automobily, pohřební automobily a sanitky) a jízdních kol.

Kromě pozorovatelů se v terénu pohybovali také dva až tři pochůzkáři. Ti měli za úkol procházet se po areálu a zaznamenat cokoli, co jim připadalo zajímavé nebo nezvyklé. Tímto způsobem jsme se snažili podchytit aktivity, které se odehrávaly uvnitř areálu, a zprostředkovat specifickou atmosféru daného místa. Pochůzkáři mezi sebou a s pozorovateli komunikovali vysílačkami pro zajištění alespoň určité míry jednotnosti ve výzkumu a postižení co nejvíce možných jevů v lokalitě.

Kromě tvorby terénních poznámek na základě pozorování byly také v různých denních dobách (vždy po dvou hodinách počínaje sedmou hodinou ranní) pořízeny fotografie (z místa před budovou Přírodovědecké fakulty viz obrázek 1), které zachycují například proměny počtu parkujících automobilů nebo lidí postávajících před budovou (viz obrázky v Materiálech na webu časopisu). S pěti namátkou vybranými lidmi byl uskutečněn a natočen krátký rozhovor o důvodech jejich přítomnosti v lokalitě. Na závěr byla provedena analýza jízdních řádů tramvají, otevíracích dob obchodů a rozvrhů jednotlivých škol a výsledky byly porovnány s výsledky pozorování.

Jak se mění Albertov během dne?

Vysokoškolský areál Albertov lze zařadit mezi lokality s obslužně-pracovní funkcí. Nejvíce je navštěvován v době od 7. do 19. hodiny, v noci se v něm nalézají pou-

Obr. 2: Příchody a odchody do/z vysokoškolského areálu Albertov během všedního dne
Zdroj dat: terénní šetření

ze minimum lidí. Většinu uživatelů tvoří studenti a pracovníci vysokých škol. Na území se nacházejí budovy dvou fakult Univerzity Karlovy v Praze a dvou fakult ČVUT (viz obrázek 1). Méně návštěvníků navštěvuje revmatologický ústav s lékárnou a menzu (pokud počítáme pouze osoby, které přicházejí z míst vně areálu). V ranních a večerních hodinách se na námi sledovaném území vyskytují také obyvatelé přilehlé rezidence Albertov, kteří odcházejí do práce či školy, resp. z ní přicházejí. Ti pak tvoří tzv. noční obyvatelstvo, do námi vymezeného území však rezidence Albertov nespádá. Část návštěvníků lokality tvoří také osoby touto lokalitou pouze procházející.

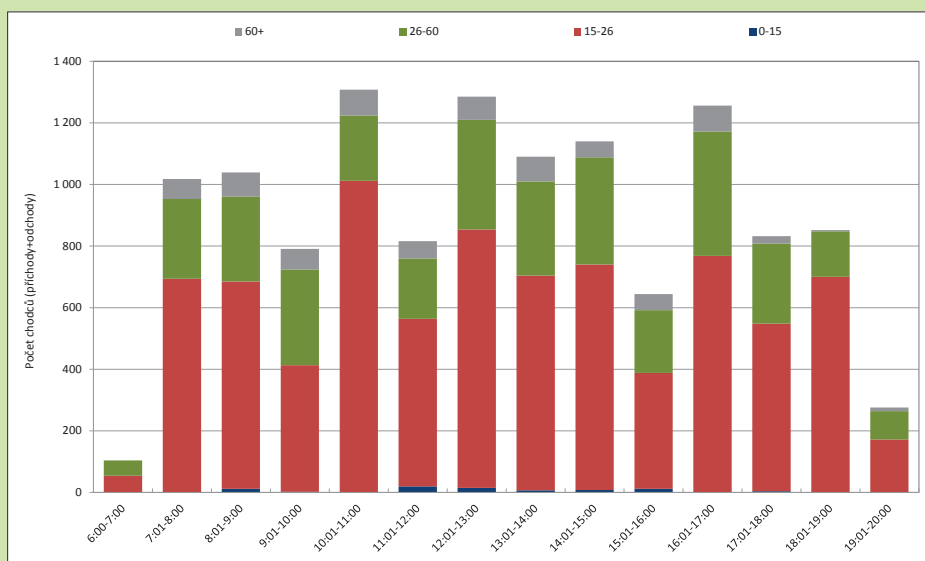
Naprostá většina lidí do lokality přichází z dolní (resp. jihozápadní) části, z ulice Na Slupi. Výrazným rytmizátorem těchto příchodů jsou tramvaje, jejich příjezdy koncentrují vstupy do lokality do kratších časových úseků vázaných na jízdní řády. Rytmizátory, které působí vně sledované lokality, nazýváme vnějšími (Mulíček a kol. 2011). V případě Albertova jím může být také např. metro, rozvrhy výuky v budovách mimo sledovaný areál, nabídka poledních menu v restauracích, ordinace hodin lékařů v blízké nemocnici apod. Hlavním vnitřním rytmizátorem jsou rozvrhy hodin v budovách vysokých škol uvnitř areálu, které strukturují příchody a odchody studentů a zároveň určují, po jak dlouhou dobu budou studenti v areálu přítomni. Kromě rozvrhů jsou vnitřními rytmizátory také pracovní doby zaměstnanců, otevírací doba jídelny ČVUT nebo menzy, kterou navštěvují jak studenti z areálu, tak mimo něj. Menza je příkladem rytmizátoru, který ovlivňuje příchody a odchody do/z lokality, ale také rozmístění lidí uvnitř sledovaného území.

Příchody a odchody lidí do/z lokality ukazuje obrázek 2. Dohromady jsme ve vymezeném území zaznamenali 13 tisíc příchodů a odchodů, z toho 8 tisíc mezi ulicemi Albertov a Na Slupi, 2,5 tisíce mezi ulicemi Horská a Na Slupi a 2,5 tisíce po schodech v severovýchodní části areálu. Dopolední hodiny jsou charakteristické příchody do lokality, nejvíce jich je uskutečněno mezi 7. a 9. hodinou a 10. a 11. hodinou v souladu s pracovní dobou a rozvrhy výuky. Mezi 10. a 11. hodinou se tak v lokalitě nachází nejvíce studentů a zaměstnanců. Odchody jsou naopak koncentrovány do odpoledních a večerních hodin, od 12. hodiny začínají převyšovat odchody a nejvíce se jich uskuteční mezi 16. a 19. hodinou. Pokud se podíváme na počet chodců, kteří se po lokalitě pohybují, je jich nejvíce mezi 11. a 12. hodinou. Kromě přednášek se na tom podílí také otevírací doba menzy (11–14 hodin), která způsobuje největší ruch v prostorách areálu kolem poledne. Větší množství lidí ji navštěvuje nárazově v závislosti na konci přednášek.

Uživatelé lokality

Zastoupení mužů a žen mezi uživateli Albertova je vyrovnané, mírně převládají ženy. Vzhledem k funkční specializaci areálu není překvapením, že nejčastějšími uživateli lokality jsou lidé od 15 do 26 let, mezi které patří hlavně studenti. Tvoří celkem 66 % všech osob přicházejících a odcházejících do/z lokality. Osoby od 26 do 60 let představují 27 % a zbylé dvě skupiny 7 % (viz obrázek 3). Podobné zastoupení je možné sledovat téměř po celý den. Podíl dospělých ve věku 26–60 se výrazněji zvýšil mezi 6. a 7. a 9. a 10. hodinou, podíl studentů mezi 10. a 11. a 18. a 19. hodinou.

Kromě sledování lidí jsme se zaměřili také na dopravní prostředky, které jsme sle-

Obr. 3: Počet chodců v areálu Albertov podle odhadovaného věku
Zdroj dat: terénní šetření

dovali na stanovištích v dolní části areálu (Horská a Albertov). Celkem projelo (ven z areálu nebo do areálu) 1351 osobních automobilů (81 % všech dopravních prostředků), 140 nákladních automobilů (8 %) a 42 cyklistů (3 %). Mezi dopravní prostředky specifické pro tuto lokalitu patří sanitky (5 %), protože v areálu Albertova je vjezd do nemocnice, a pohřební vozy (3 %), které jezdí do Hlavova ústavu (Ústav patologie).

Z dlouhodobého hlediska je funkční využití areálu stabilizované a změny probíhají spíše pozvolně. Významným zásahem v minulosti byla výstavba rezidenční lokality, která ovlivnila rozdíl mezi denním a nočním obyvatelstvem. Další změny areál čekají v blízké budoucnosti a souvisejí s výstavbou dvou nových budov (Globcentrum, Biocentrum). Bude zajímavé pozorovat, jak tyto nové budovy a nové funkce, které bu-

dou nabízet, ovlivní budoucí podobu rytmu lokality.

Praktický význam studií rytmu místa

Sledování rytmu místa se v současnosti stává významným doplňkem poznávání lokálního prostředí. Vedle vnímání fyzického (přírodního a člověkem vytvořeného) prostředí a popisu sociální a demografické struktury bydličního obyvatelstva je studium proměn funkcí lokality stěžejní pro komplexní porozumění charakteru místa. Jednoduché pozorování je možností, jak mohou do podstaty rytmů míst proniknout středoškolské nebo vysokoškolské studenti a uvědomit si například v rámci seminářů nebo praktických cvičení ošidnost statistických dat v lokalitách, kde není dominantní rezidenční funkce. Středoškolské studenti mohou vedle pozo-

rování využít také například analýzu fotografií. Při vysokoškolské výuce je možné uplatnit náročnější metody sběru dat ve formě deníkových záznamů, monitoringu založeného na datech mobilních operátorů nebo GPS přístrojů, využití statistických dat například z populačních cenů na mikroúrovni sledování nebo složitějších analýz institucí (rytmizátorů) založených na dotazníkovém šetření a řízených rozhovorech.

Z různých dat o mobilitě lze zjišťovat faktický počet obyvatel/uživatelů nebo časové proměny a pulz lokalit, mimoto však mohou vypovídat i o původu cest, které se v lokalitě střetávají, o každodenním životě obyvatel a koordinaci aktivit. Příkladem využití dat z mobilních telefonů doplněných o řízené rozhovory při studiu denní mobility a každodenního života je studie Nováka a Temelové (2012).

Michal Wagner, David Hauschke,
Lucie Pospíšilová, Martin Ouředníček,
Přírodovědecká fakulta UK v Praze,
Urbánní a regionální laboratoř
wagim@seznam.cz,
d.hauschke@seznam.cz
lucie.pospisilova@natur.cuni.cz,
slamak@natur.cuni.cz

Článek vznikl ve spolupráci studentů a pedagogů v rámci předmětu *Metody v sociální geografii II*. Na zadání tématu se podílela Petra Špačková, v terénu pracovali Vítězslav Adamec, Michal Bobr, Martina Formánková, David Hauschke, Adam Klsák, Jan Michna, Ivana Moravcová, Martin Slaviček, Jan Sýkora, David Šulc, Michal Wagner. Příspěvek je výstupem projektu GAČR „Dynamika sociálního prostředí a prostorová mobilita v metropolitních regionech České republiky“ č. 14-00393S.

A Place's Daily Rhythm: The Albertov Campus Area. This article presents an example of daily rhythm research, which evaluates the everyday functional changes of select localities based on monitoring users' movements and activities. The example of the Albertov university campus shows how a locality changes during the day and what factors influence its use. The paper also describes the methods of daily rhythm research and suggest additional possibilities for its practical use.

LITERATURA A ZDROJE DAT:

- ALLEN, J. (1999): *Worlds within Cities*. In: Massey, D., Allen, J., Pile, S. (eds.): *City Worlds*. Open University, London, s. 54–97.
- BURCIN, B., ČERMÁK, Z., DRBOHLAV, D., HAMPL, M., KUČERA, T. (2008): *Faktické obyvatelstvo hlavního města Prahy*. Výzkumná zpráva. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha.
- GOODCHILD, M. F., JANELLE, D. G. (1983): *The City around the Clock: Space-Time Patterns of Urban Ecological Structure*. *Environment and Planning A*, 16, č. 6, s. 807–820.
- MULÍČEK, O., OSMAN, R., SEIDENGLANZ, D. (2010): *Časoprostorové rytmy města – industriální a postindustriální Brno*. In: Ferenčuhová, S., Galčanová, L., Vacková, B. (eds.): *Československé město včera a dnes: každodennost, reprezentace, výzkum*. Pavel Mervart/Masarykova univerzita, Červený Kostelec, Brno, s. 195–220.
- MULÍČEK, O., OSMAN, R., SEIDENGLANZ, D. (2011): *Městská chronopolis*. In: Vacková, B., Galčanová, L., Ferenčuhová, S. (eds.): *Třetí město*. Pavel Mervart/Masarykova univerzita, Červený Kostelec, Brno, s. 13–42.
- NOVÁK, J., TEMELOVÁ, J. (2012): *Každodenní život a prostorová mobilita mladých Pražanů: pilotní studie využití lokalizačních dat mobilních telefonů*. *Sociologický časopis*, 48, č. 5, s. 911–938.

POSPÍŠILOVÁ, L. (2012): *Denní rytmus lokalit pražského centra*. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Academia, Praha, s. 136–158.

APLIKACE DO VÝUKY:

1. Zjistěte, jací lidé se během dne pohybují v místě vaší školy nebo bydliště. Rozdělte je do několika skupin (například studenti, pracující, bydlící, turisté) a diskutujte o jejich počtu, pohybu a aktivitách. Srovnajte mezi sebou lokalitu kolem školy a místa bydliště jednotlivých žáků/studentů.
2. Vypište, které rytmizátory působí v místě vaší školy. Rozdělte je na vnitřní a vnější a diskutujte o jejich vlivu na lokalitu. Které z daných rytmizátorů ovlivňují váš každodenní život?
3. Připravte návrh vlastního šetření v okolí vaší školy. Zaměřte se na nejrušnější doby dne, rozdíly mezi příchody a odchody menších dětí, teenagerů a učitelů či na způsoby dopravy. Jak by šel rytmus nejlépe zjistit? Využijte rozvrhy hodin jednotlivých tříd a zkuste zmapovat pohyby žáků/studentů v budově školy.